

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח): הלכה שבועית בנושאים אקטואליים הלכות ספירת העומר - מקורות והערות

א. ספירת העומר דאורייתא או דרבנן

בזמן שבית המקדש קיים, החובה לספור ספירת העומר היא מדאורייתא, כמבואר בפסוק: "וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמישים יום והקרבתם מנחה חדשה לה'".¹ בזמן הזה שבעוונותינו אין בית המקדש קיים, לדעת ראשונים רבים החיוב לספור הוא רק מדרבנן, מאחר והספירה תלויה בקרבן העומר ובקרבן שתי הלחם. הרמב"ם חולק על רוב הראשונים וסובר שאף בזמן הזה החיוב לספור הוא מדאורייתא. לדעתו הספירה איננה תלויה בקרבן, אלא הספירה היא למתן תורה.² להלכה דעת השו"ע והאחרונים היא שסומכים על האומרים שהספירה היא מדרבנן, בספקות או בשעת הדחק.³

ב. דיני טעות בספירה

טעה במניין הימים, אם הוא נזכר תוך כדי דיבור יחזור מיד וימנה את המספר הנכון. אם נזכר לאחר כדי דיבור, חייב למנות שוב את המניין הנכון. ונחלקו הפוסקים האם צריך לחזור ולברך.⁴ שכח ולא ספר בתחילת הלילה, יכול לספור עד עלות השחר בברכה. אולם אם לא ספר בלילה, יספור ביום שלמחרתו בלי ברכה, ובלילה הבא ישוב ויספור בברכה.⁵ שכח ולא ספר כלל את אחד הימים, יספור מכאן ואילך ללא ברכה.⁶

מקורות והערות.

1. הגמרא במסכת מנחות (סה ב) אומרת "ת"ר, וספרתם לכם שתהא ספירה לכל אחד ואחד". ומבארים התוס' שיש חיוב על כל אחד ואחד לספור ולמנות, בניגוד למצוות מניין יובל, שם כתוב "וספרת לדך", והחיוב הוא על ב"ד. הר"ן (פסחים כח א בדפ"ר) מבאר שספירה זו אינה דומה לשאר הספירות שבתורה, כגון ספירת זב וזבה, "גמרי רבנן דהאי וספרתם מנין ממש, מה שאין כן בשאר ספירות הכתובות בתורה". ובערוך השלחן (סי' תפט סע' א) ביאר שבשאר הספירות צריך רק לדעת את החשבון, ואילו בספירת העומר המצווה היא למנות ממש בפה.

2. הגמרא במסכת מנחות (סו א) מביאה מחלוקת בין אמימר לאבבי ורבנן דבי רב אשי. לדעת אמימר אין למנות שבועות אלא רק ימים מאחר והמניין הוא רק "זכר למקדש" ודי בספירה המינימלית. לעומת זאת לדעת אבבי ורבנן דבי רב אשי, יש למנות גם שבועות. רש"י שם מבאר בדעת אמימר שספירת העומר בזמן הזה אינה אלא מדרבנן "זכר למקדש". וכן דעת עוד כמה ראשונים (תוס', ר"ן ועוד) שספירת העומר בזמן הזה אינה אלא מדרבנן. עוד ראייה לשיטתם היא מהמדרש (הביאו הר"ן פסחים כח א בדפ"ר) שאומר שבשעה שאמר משה לבני ישראל "תעבדון את האלקים על ההר הזה". שאלו אותו ישראל מתי עבודה זו? וענה להם משה לסוף חמישים יום, ומסיים המדרש "מכאן קבעו חכמים לספירת העומר". והרי ראייה שספירת העומר היא רק מדרבנן.

אולם הרמב"ם חולק על הראשונים ושיטתו היא שספירת העומר אף בזמן הזה היא מדאורייתא. שכן כתב (תמידין פ"ז הכ"ב) "מצות עשה לספור שבע שבתות תמימות מיום הבאת העומר... ומצוה זו על כל איש מישראל בכל מקום ובכל זמן ונשים ועבדים פטורים ממנה". וביאר הכסף משנה (שם) שלשיטתו המחלוקת בין אמימר לאבבי ורבנן דבי רב אשי הייתה האם ספירת העומר דאורייתא או דרבנן, ופסק הרמב"ם כרבים שיש חיוב דאורייתא אף בזמן הזה שאין קרבן. בערוך השלחן (סי' תפט סע' ג) ביאר את שיטתו, שהספירה היא לא משום הקרבן אלא עיקרה הוא למתן תורה אך הקב"ה צוה להביא קרבן שעורים בתחילת המניין וחיטים בסופו, ולכן גם בזמן הזה חייבים לספור מדאורייתא.

וראה בלשון ספר החינוך (מצוה שו) שכתב בשרשי המצוה וז"ל, "לפי שכל עיקרן של ישראל אינו אלא התורה, ומפני התורה נבראו שמיים וארץ וישראל... והיא עיקר הסיבה שנגאלו ויצאו ממצרים כדי שיקבלו התורה בסיני ויקיימוה... ומפני כן, כי היא עיקרן של ישראל, ובעבורה נגאלו ועלו לכל הגדלה שעלו אליה, נצטוינו למנות ממחרת יום טוב של פסח עד יום נתינת התורה, להראות בנפשינו החפץ הגדול אל היום הנכבד הנכסף ללבנו, כעבד ישאף צל, וימנה תמיד מתי יבא העת הנכסף אליו שיצא לחירות".

3. עיין בשו"ע (סי' תפט סעי' ב) ובמשנ"ב שם. דוג' לשעת דחק או ספקות. א. לספור בבין השמשות, ספק דרבנן ולקולא, אולם השו"ע מסייג שהמדקדקים אינם סופרים עד צאת הכוכבים וכן ראוי לעשות. ב. מתפלל עם הציבור מבעוד יום (שו"ע שם סעי' ג).

4. פסק השו"ע (סי' תפט סעי' ו): "אם פתח ואמר ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אדעתא דלימא 'היום ארבעה', שהוא סבור שהם ארבעה, ונזכר וסיים בחמשה והם חמשה, או אפכא, שהם ארבעה, ופתח אדעתא דלימא ארבעה וטעה וסיים בחמשה אינו חוזר ומברך".
כתב המשנה ברורה (שם ס"ק לב) "האחרונים תמהו על דין זה דבשלמא ברישא שסיים בה' והוא ה' ניחא דיצא שהרי סיפר כדין אף על גב דבשעת ברכתו סבור שהוא ד' לאו כלום הוא שהרי אף בלא בירך כלל יצא אבל בסיפא מאי מהני לן שבשעת ברכה ידע איזה יום הוא הלא עכ"פ בפיו סיפר יום שאינו והסכימו דבזה צריך לספור מחדש ולברך דברכתו ראשונה היתה לבטלה כיון שסיים אחריה יום אחר אם לא שנזכר תוך כדי דיבור לספירתו שאז חוזר וסופר כדין והברכה עולה לו. ודע עוד דאף דבשו"ע מיירי שבעת הברכה היה יודע יום הספירה ובירך אדעת לספור כהוגן אלא שאח"כ טעה וסיים שלא כהוגן אבל כמה אחרונים הסכימו דאף אם בעת הברכה היה דעתו ג"כ על יום אחר וכן סיפר בטעות מ"מ אם בתוך כדי דיבור נזכר שטעה יסיים תיכף כהוגן ויוצא בזה. עוד כתבו דאם טעה ואמר היום יום ד' בעומר ובתוך כ"ד נזכר שהוא יום חמישי דיו שסיים חמישי בעומר ויוצא בזה אף שלא אמר היום יום ה' כיון שהוא עדיין תוך כדי דיבור".
בערוך השלחן (שם סעי' יד) כתב, "אם אינו יודע החשבון, ופתח אדעתא דלסיים, כמו שישמע מחבירו ושתק עד ששמע מחבירו וסיים כמוהו – יצא בדיעבד. אבל לכתחילה לא יעשה הברכה עד שיודע כמה ימי הספירה היום ואם טעה, כגון שפתח ואמר: "ברוך אתה ה'..." אדעתא דלימא "היום יום רביעי", ואחר כך נזכר שהיום יום חמישי, וסיים בחמישי – יצא. או בהיפך שהיום הוא רביעי, ופתח אדעתא דרביעי, רק שטעה וסיים בחמישי – אינו חוזר ומברך. ויש אומרים דבכי האי גוונא חוזר ומברך, שהרי אמר שקר. ויש אומרים דאינו חוזר ומברך, אלא יספור שנית בלא ברכה, דהברכה עולה לו אלא אם כן הפסיק הרבה. ופשוט הוא דאם תוך כדי דיבור של הטעות חזר ותיקן יצא. ועיקר עניין זה תלוי בהדינים שנתבארו בסימן ר"ט, עיין שם (ועיין ט"ז סעיף קטן ט שהאריך בזה)".

5. פסק השו"ע (שם סעי' ז) "שכח ולא בירך כל הלילה יספור ביום בלא ברכה".

6. שו"ע (שם סעי' ח) "אם שכח לברך באחד מהימים בין יום ראשון בין משאר ימים סופר בשאר ימים בלא ברכה אבל אם הוא מסופק אם דילג יום אחד ולא ספר יספור בשאר ימים בברכה".